

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

УДК 347.941

Бусакевич Антон Вячеславович

асистент

Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»

Бусакевич Антон Вячеславович

ассистент

Криворожский факультет

Национального университета «Одесская юридическая академия»

Busakevych Anton

Assistant

Kryvyi Rih Faculty of the

National University «Odessa Law Academy»

Привиденцев Олександр Геннадійович

асистент

Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»

Привиденцев Александр Геннадьевич

ассистент

Криворожский факультет

Национального университета «Одесская юридическая академия»

Pryvydentsev Oleksandr

Assistant

Kryvyi Rih Faculty of the

National University «Odessa Law Academy»

**ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ: ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ
СТАНДАРТАМ**

**ДОКАЗАТЕЛЬСТВА И ДОКАЗЫВАНИЕ В ГРАЖДАНСКОМ
ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ: СООТВЕТСТВИЕ
МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ**

**EVIDENCE AND PROOF IN CIVIL PROCEDURE LAW OF UKRAINE:
COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL STANDARDS**

Анотація. Стаття присвячена розгляду правової природи інституту доказування в цивільному процесі та відповідність національних норм міжнародним стандартам. Аналізується законодавче визначення поняття доказу, закріплене в цивільному процесуальному кодексі України та розглядаються деякі особливості доказування у зарубіжних державах.

Авторами зазначається, що для проведення ефективного порівняльного аналізу процедури доказування в Україні та зарубіжних країнах є доцільним вивчення практики Європейського суду з прав людини, як однієї з головних інституцій, юрисдикція якої поширюється на всі держави-члени Ради Європи та яка покликана формувати для них відповідні рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства та приведення його до міжнародних стандартів.

Тут варто зазначити, що в усіх правових сім'ях інститут доказування є наріжним каменем судочинства. Розвиток правових систем відбувався завдяки систематичному реформуванню процесуального законодавства, створення нових моделей, спрямованих на відповідність вимогам часу. Європейський суд з прав людини, використовуючи традиції і особливості загального та континентального права, неодноразово зазначав, що саме, від якості та повноти, поданих

доказів, залежить майбутня позиція суду у вирішенні цього конфлікту між сторонами і прийняття мотивованого рішення. Рекомендації, які зазначаються в рішеннях суду відображають прогресивні тенденції обох правових систем і спрямовані на посилення гарантій правосуддя на національному рівні.

На думку авторів, наразі вже закладені підвалини для формування нового сприйняття інституту доказування в Україні, оскільки його реформування відбулося з урахуванням європейських стандартів здійснення судочинства в цивільних справах та під впливом загальносвітових тенденцій у цій сфері. Однак цей процес наразі є незавершеним і потребує активізації з обов'язковим вироблення чітких критеріїв оцінки доказів на рівні національного законодавства, із застосуванням яких суд приймав би рішення по справі, як це відбувається у країнах англосаксонської правової системи.

Авторами звертається увага, що на сьогодні в Україні є доцільним введення «стандарту доказування» у цивільному процесі, тобто використання балансу ймовірності для оцінки обставин справи. В статті також проаналізовано прогалини законодавства з питання піднятого в темі роботи, зокрема запропоновано пропозиції вдосконалення законодавчої бази України щодо поліпшення процедури доказування в цивільному процесі.

Ключові слова: докази, доказування, стандарт доказування, цивільно-процесуальне право.

Анотація. Стаття посвячена рассмотрению правовой природы института доказывания в гражданском процессе и соответствие национальных норм международным стандартам. Анализируется законодательное определение понятия доказательства, закрепленное в

гражданском процессуальном кодексе Украины и рассматриваются некоторые особенности доказывания в зарубежных государствах.

Авторами отмечается, что для проведения эффективного сравнительного анализа процедуры доказывания в Украине и зарубежных странах целесообразно изучение практики Европейского суда по правам человека, как одного из главных институтов, юрисдикция которого распространяется на все государства-члены Совета Европы и которая призвана формировать для них соответствующие рекомендации по совершенствованию национального законодательства и приведению его к международным стандартам.

Здесь стоит отметить, что во всех правовых семьях институт доказывания является краеугольным камнем судопроизводства. Развитие правовых систем происходит благодаря систематическому реформированию процессуального законодательства, созданию новых моделей, направленных на соответствие требованиям времени. Европейский суд по правам человека, используя традиции и особенности общего и континентального права, неоднократно отмечал, что именно от качества и полноты, представленных доказательств, зависит будущая позиция суда в решении этого конфликта между сторонами и принятия мотивированного решения. Рекомендации, которые указываются в решениях суда отражают прогрессивные тенденции обеих правовых систем и направлены на усиление гарантий правосудия на национальном уровне.

По мнению авторов, сейчас уже заложены основы для формирования нового восприятия института доказывания в Украине, поскольку его реформирование произошло с учетом европейских стандартов осуществления судопроизводства по гражданским делам и под влиянием общемировых тенденций в этой сфере. Однако этот процесс пока является незавершенным и требует активизации с

обязательной выработкой четких критериев оценки доказательств на уровне национального законодательства, с помощью которых суд принимал бы решения по делу, как это происходит в странах англосаксонской правовой системы.

Авторами обращается внимание, что на сегодня в Украине целесообразно введение «стандарта доказывания» в гражданском процессе, то есть использование баланса вероятности для оценки обстоятельств дела. В статье также проанализированы пробелы законодательства по вопросу поднятому в теме работы, в частности предложены варианты совершенствования законодательной базы Украины по улучшению процедуры доказывания в гражданском процессе.

Ключевые слова: *доказательства, доказывание, стандарт доказывания, гражданско-процессуальное прав.*

Summary. *The article is devoted to the consideration of the legal nature of the institution of proof in civil proceedings and the compliance of national norms with international standards. The legislative definition of the concept of evidence, enshrined in the Civil Procedure Code of Ukraine, is analyzed and some features of evidence in foreign countries are considered.*

The authors note that in order to conduct an effective comparative analysis of the evidentiary procedure in Ukraine and abroad, it is advisable to study the case law of the European Court of Human Rights, as one of the main institutions whose jurisdiction extends to all member states of the Council of Europe and improve national legislation and bring it into line with international standards.

It should be noted here that in all legal families the institution of proof is the cornerstone of justice. The development of legal systems was due to the systematic reform of procedural legislation, the creation of new models aimed at meeting the requirements of the time. The European Court of Human Rights,

using the traditions and features of common and continental law, has repeatedly stated that the future position of the court in resolving this conflict between the parties and making a reasoned decision depends on the quality and completeness of the evidence presented. The recommendations contained in the court decisions reflect the progressive trends of both legal systems and are aimed at strengthening guarantees of justice at the national level.

According to the authors, the foundations have already been laid for the formation of a new perception of the institution of evidence in Ukraine, as its reform took place taking into account European standards of civil proceedings and under the influence of global trends in this area. However, this process is currently incomplete and needs to be intensified with the need to develop clear criteria for assessing evidence at the level of national law, which would apply the court to the case, as is the case in the Anglo-Saxon legal system.

The authors draw attention to the fact that today in Ukraine it is appropriate to introduce a "standard of proof" in civil proceedings, i.e. the use of a balance of probability to assess the circumstances of the case. The article also analyzes the gaps in the legislation on the issue raised in the topic of the work, in particular, offers proposals for improving the legal framework of Ukraine to improve the procedure of proof in civil proceedings.

Key words: *evidence, proof, standard of proof, civil procedure law.*

Постановка проблеми. Вступ України до Ради Європи, ратифікація Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 року [1] та протоколів до неї, передбачає не тільки приведення вітчизняного законодавства у відповідність до положень Конвенції, але і створення реально діючого механізму по дотриманню гарантованих Конвенцією прав, який буде служити цілям правильного застосування і подальшого вдосконалення процесуального законодавства. Кількість зареєстрованих секретаріатом Європейського Суду з прав людини (далі - Європейського

суду) індивідуальних скарг проти України останнім часом зростає, у зв'язку з чим, пильної уваги заслуговує позиція Європейського суду з питання дотримання національними, в тому числі і українськими, судами правил допустимості доказів.

Більше того, сучасний світ змінюються шаленими темпами, що потребує постійного вдосконалення та осучаснення законодавства. У зв'язку з цим, в грудні 2017 року в Україні вступили в силу оновлені процесуальні кодекси, зокрема цивільний, якими були введені деякі новації, зокрема законодавець передбачив процедуру подачі до суду електронних доказів, що ще ближче наблизило українське цивільне законодавство до європейських стандартів.

Об'єктивний, повний та всебічний розгляд цивільної справи в повній мірі залежить від ефективного та всебічного дослідження судом доказів, які надаються сторонами конфлікту та аргументують їхню позицію по справі і тим самим надають судді можливість вивчити обставини, які спричинили конфлікт.

Доказування та докази, що надають сторони в цивільному процесі, застосовуються ними, щоб довести свою правоту в конфліктних правовідносинах і захистити чи відновити свої права. Саме, від якості та повноти, поданих доказів, залежить майбутня позиція суду у вирішенні цього конфлікту між сторонами і прийняття мотивованого рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними питаннями процесу доказування у цивільному законодавстві займалися такі вітчизняні вчені як Д.Д. Луспенік [7], І. Томаров [4], С.С. Бичкова [10, с. 234], О.Ю. Гусєв [2], А.Ю. Каламайко [5, с.812-815], тощо.

Загалом, головна увага вчених була прикута до питань пов'язаних із вивченням поняття доказів; процедурі подання доказів до суду; характеристиці доказів за видами або вивченню особливостей подання електронних доказів в цивільному процесі, в той час як вивчення

відповідності українських норм міжнародним стандартам залишалось поза увагою вітчизняних вчених.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення особливостей доказів та доказування у цивільно-процесуальному праві України та їх відповідність міжнародним стандартам, а також вдосконалення нормативної бази України щодо питання піднятого в темі роботи.

Для досягнення викладеної мети дослідження у статті ставляться такі завдання:

- дослідити поняття та сутність визначення докази;
- проаналізувати сучасний стан процедури доказування в Україні та порівняти його з міжнародними нормами;
- окреслити особливості доказування в різних правових сім'ях;
- запропонувати вдосконалення нормативної бази України в питанні процедури доказування в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. Докази в юриспруденції мають дуже важливе як теоретичне, так і практичне значення, тому як основним завданням цивільного судочинства є правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільної справи, де значну роль відіграє встановлення фактичних обставин справи. Звертаючись до ч. 1 ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України [2], ми знаходимо законодавче визначення поняттю «доказ».

Під доказами у справі розуміються отримані в передбаченому законом порядку відомості про факти, на основі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інших обставин, що мають значення для правильного розгляду і вирішення справи. Як джерела цих відомостей можуть виступати пояснення сторін і третіх осіб, показання свідків, письмові, речові електронні докази, висновки експертів [2].

При розгляді цивільних справ за допомогою судових доказів встановлюються різні за своїм характером і правовим значенням юридичні факти (обставини):

- матеріально-правового характеру (встановлення яких необхідно для правильного застосування норми матеріального права, що регулює спірні правовідносини, і правильного вирішення справи по суті);
- процесуально-правового характеру (з наявністю або відсутністю яких пов'язане право на пред'явлення позову (наприклад, досудове врегулювання), припинення, призупинення виробництва, вчинення інших процесуальних дій);
- доказові (тобто факти, які не мають самостійного юридичного значення, але в разі їх доведеності дозволяють зробити висновок про інші юридично значимі факти);
- факти, встановлення яких необхідно для виконання виховних і попереджувальних завдань правосуддя (наприклад, факти порушення законності організаціями або посадовими особами, що є підставою для винесення судом окремої ухвали).

Таким чином, як бачимо, докази та доказування є невід'ємним елементом для забезпечення повного, своєчасного, об'єктивного розгляду цивільної справи та прийняття судом мотивованого рішення.

Активізація євроінтеграційних процесів, прагнення до забезпечення високих європейських стандартів здійснення правосуддя зумовлюються проведенням конституційної реформи у частині правосуддя, внаслідок якої відбувається комплексне оновлення процесуального законодавства України, зокрема цивільного [8, с.43]. Результатом таких законодавчих ініціатив стає поява нових інститутів цивільного процесуального права та оновлення центральних, що відображають фундаментальні особливості національної моделі цивільного судочинства, яким і є інститут доказування.

Сфера доказування зазнає суттєвих змін, зокрема розширюється перелік засобів доказування за рахунок виокремлення електронних доказів, на законодавчому рівні достовірність і достатність закріплюються як вимоги до доказів, правила щодо подання доказів зазнають жорсткішої регламентації, суд наділяється можливістю збирання доказів за власною ініціативою у випадках передбачених законом, можливість застосування заходів процесуального примусу у випадках зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказів тощо. Ці законодавчі зміни не перестають обговорюватись і сьогодні у науковій спільноті, але при цьому одним з найобговорюванішим в цій сфері стає питання щодо застосування стандартів доказування в цивільних справах.

Термін «стандарт доказування» (англ. *standard of proof*) застосовують країни загального права (англ. *common law*) англосаксонської правової системи, який принципово допускає існування невизначеності при встановленні фактів та підкреслює: аби визнати факти доведеними, не потрібно мати стовідсоткову переконаність в певному факті [4].

Стандарт доказування, по суті, можна визначити як кількість доказів, які повинні бути представлені перед судом, перш ніж можна сказати, що факт існує чи не існує і стосується він обов'язку особи, відповідальної за доведення справи. Існують різні стандарти доказування за різних обставин, як і судові справи їх можна класифікувати за типом на: кримінальні – поза розумним сумнівом (Англія та США); цивільні – «перевага доказів» (англ. *preponderance of the evidence*) та чіткі і переконливі докази (англ. *clear and convincing evidence*) (США), «баланс ймовірностей» (англ. *balance of probabilities*) (Англія).

Щодо розуміння стандартів доказування, що використовуються у практиці цивільного судочинства слід зазначити наступне:

1) «превага доказів» визначається як найнижчий стандарт доказу, що покладається на позивача за для задоволення тягаря переконання. Цей стандарт визначає кількість доказів, які позивач або відповідач повинні надати для того, щоб присяжні дійшли певного рішення та вимагає від присяжних прийняти рішення на користь позивача, якщо позивач зможе показати, що певний факт чи подія мала більшу ймовірність бути, ніж не відбулася. Деякі вчені визначають перевагу стандарту доказів як вимога до прийняття висновку у разі якщо принаймні 51 відсоток доказів сприяє результату позивача;

2) «чіткі та переконливі докази» визначається як вищий стандарт доказу, який вимагає від позивача довести, що існує велика ймовірність того, що певний факт відповідає дійсності. Цей стандарт вимагає, щоб докази показували, що є дуже імовірним або, можливо, дійсно, що передбачувана річ мала місце. Цей стандарт може застосовуватися до цивільних справ або деяких аспектів кримінальних справ. Деякі держави використовують цей стандарт, щоб визначити, чи був обшук добровільним;

3) «баланс ймовірностей» як стандарт вимагає доведення того, що факт скоріше був, а ніж не був. Суб'єктивна впевненість може бути виміряна як така, що дорівнює 51 відсоток і вище (справа *Miller v Minister of Pensions* [1947] 2 All ER 372), а у випадках коли докази оцінені як 50 (позивач) на 50 (відповідач) відсотків спір виграє відповідач (справа *Rhesa Shipping Co SA v Edmonds* [1985] 1 WLR 948) [3].

Така правова категорія як стандарт доказування останнім часом починає все частіше вживатися у вітчизняній доктрині процесуального права та судовій практиці. Стандарт доказування дозволяє оцінити, наскільки вдало сторони виконали вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суддю у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою [7].

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» вже запроваджений та вдало застосовується у вітчизняному кримінальному процесі, де вже вироблене поняття та його складові. Стандарт доказування «вірогідності доказів» має своє застосування у господарському процесі. Разом з тим проблема стандарту доказування у цивільних справах і досі залишалася не вирішеною на рівні Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) незважаючи на те, що вона прямо пов'язана і з проблемою оцінки доказів. У доктрині цивільного процесуального права висловлюються думки, що стандарт доказування розуміється як сукупність критеріїв, на підставі яких суд ухвалює рішення у справі [5, с. 813], як ступінь достовірності наданих стороною доказів, за яких суд має визнати тягар доведення знятим, а фактичну обставину – доведеною, тобто достатній рівень допустимих сумнівів, при якому тягар доведення вважається виконаним [4], як рівень ймовірності, до якого обставина повинна бути підтверджена доказами, щоб вважатись дійсною [11], як можливість ухвалення судового рішення залежно від того, якою мірою сторона спромоглася виконати свої функції у процесуальному доказуванні [6, с. 128].

Традиційно склалось, що в цивільному процесі об'єктом пізнання є об'єктивна істина, і є лише один «стандарт доказування» – внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів [12, с. 103–104], яке на рівні національного законодавства сприймається як аналог стандарту доказування у вітчизняному цивільному судочинстві [7].

Зазначене безпосередньо впливає зі ст. 89 ЦПК України, яка передбачає, що докази оцінюються судом за своїм внутрішнім переконанням, тобто суд на свій розсуд оцінює належність та допустимість доказів, а також визначає достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності [2]. Результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті.

Розглядаючи можливість запровадження стандарту доказування у цивільному процесі України Луспеник Д. Д. висловив позицію, щодо неможливості його запровадження наразі у межах національної правової системи з причин наявності зв'язку з питанням використання так званих статистичних, або ймовірнісних, доказів у цивільному процесі, незважаючи на визнану ефективність стандарту доказування у багатьох зарубіжних державах [7].

Але все ж таки певні суттєві кроки в цьому напрямку здійснюються. Зокрема передумовою цьому стає правова позиція Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо використання балансу ймовірностей в цивільних справах для оцінки обставин справи [9, с. 514].

Зокрема у справі Дж. К. та інші проти Швеції (J.K. And Others v. Sweden) ЄСПЛ розкрив загальні рамкові та дефініційні питання стандарту доказування, зокрема зазначивши, що у цивільних справах суддя повинен вирішити справу на основі «балансу ймовірностей» – немає необхідності, щоб суддя мав бути повністю переконаний у істинності кожного фактичного твердження заявника, достатньо того, щоб на підставі доказів, представлених заявником цілком ймовірно можливо б було дійти висновку, що вимога цього заявника є достовірною [13].

Також взірцевим можна вважати справу Бендерський проти України (Benderskiy v. Ukraine), в якій заявник переконував суд, що під час операції в його сечовому міхурі було залишено серветку. Досліджуючи медичний експертний висновок, суд вирішив, що більш ймовірним є той факт, що серветку було залишено у заявника в сечовому міхурі під час операції; цю ймовірність можна виключати, лише якщо операція проводиться без застосування серветок; малоімовірно, що серветка потрапила до сечового міхура під час перев'язок вдома. Тож в даній справі суд застосував «баланс ймовірностей», що свідчив на користь тверджень заявника [14].

Правова позиція ЄСПЛ у справі Балсамо проти Сан-Марино (Balsamo v. San Marino) зводиться до того, що суд також визнав законним для відповідних національних органів видавати розпорядження про конфіскацію на підставі переваги доказів, які свідчать про те, що законних доходів респондентів не могло вистачити для придбання ними відповідного майна. У тих справах, де наказ про конфіскацію був результатом цивільного судочинства і стосувались доходів, одержаних злочинним шляхом, спричинених серйозними правопорушеннями, ЄСПЛ не вимагав доказів «поза розумним сумнівом» незаконного походження майна під час такого провадження. Натомість виявилось, що доказ балансу ймовірностей або високої ймовірності незаконного походження, в поєднанні з нездатністю власника довести протилежне, достатній для цілей перевірки пропорційності згідно зі статтею 1 Протоколу № 1 [15].

Слід визначити й те, що з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» змінюється назву ст. 79 Господарського процесуального кодексу України «Достатність доказів» на «Вірогідність доказів» та викладено її у новій редакції, чим фактично впроваджується в господарський процес стандарт доказування «вірогідності доказів», за яким необхідним є не надання достатньої кількості доказів для підтвердження певної обставини, а надання їх саме в тій кількості, яка б змогла переважити доводи протилежної сторони судового процесу.

Цим самим на суд покладається обов'язок оцінювати докази, обставини справи з огляду на їх вірогідність, яка дозволяє дійти висновку, що факти, які розглядаються, скоріше були (мали місце), аніж не були, про що безпосередньо було зазначено та розтлумачено Постановою Верховного Суду у справі № 904/2357/20 від 21.08.2020 року [16].

Висновок. Тож, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що наразі вже закладені підвалини для формування нового сприйняття інституту доказування, оскільки його реформування здійснене з урахуванням європейських стандартів здійснення судочинства цивільних справах та під впливом загальносвітових тенденцій у цій сфері. Однак цей процес наразі є незавершеним і потребує активізації з обов'язковим вироблення чітких критеріїв оцінки доказів на рівні національного законодавства, із застосуванням яких суд приймав би рішення по справі, як це відбувається у країнах англосаксонської правової системи.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 14.06.2021)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. (Редакція станом на 26.05.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 05.06.2021)
3. Гусєв О.Ю. Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі. Часопис Національного університету «Острозька академія» Серія «Право». 2016. №1 (13) URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hooutp.pdf> (дата звернення 05.06.2021)
4. Іларіон Томаров. Стандарт доказування: внутрішнє переконання чи баланс вірогідностей. Юридична Газета online. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishneperekonannya-chi-balans-virogidnostey.html> (дата звернення 06.06.2021)

5. Каламайко А.Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України; відп. За вип.. О.В. Петришин. Харків, 2013. 1032 с. С. 812-815.
6. Лазько О.М. Перспективи розвитку електронних (технічних) засобів доказування в цивільному процесі України. Європейські перспективи. 2015. №1 С. 125-129
7. Луспеник Д. Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsivilnomu-protsesi-schonovogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuyannya-dokaziv> (дата звернення 08.06.2021)
8. Новікова Н.А. Поняття та ознаки свідка в цивільному процесі. Право і суспільство. 2016 №6. С. 41-48.
9. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків, 2011. 1352 с. С. 512-519.
10. Цивільне процесуальне право України: підручник / [С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін.] за заг. ред. С.С. Бичкової. К., 2009. С. 234.
11. Пільков К. М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. Юрліга. URL: [https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/190632_standartdokazuvannya-yak-skladova-zabezpechennya-prava-na-spravedliviy-sud?fbclid=IwAR1hJYZ9CJpC4c8hbpVk8rihmfnuROjoXY2pIKcYA0beuvlkmg9bc8kE7E g 83](https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/190632_standartdokazuvannya-yak-skladova-zabezpechennya-prava-na-spravedliviy-sud) (дата звернення 13.06.2021)
12. Треушников М.К. Гражданский процесс: теория и практика. Москва: Издательский Дом «Городец», 2008. 352 с. С. 103-108.

13. Judgement in Case Of J.K. And Others v. Sweden 23 August 2016: The European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-165442%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-165442%22]}) (дата звернення 19.06.2021)
14. Рішення у справі «Бендерський проти України» 15 листопада 2007 року: Європейський суд з прав людини. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-171889%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-171889%22]}) (дата звернення 18.06.2021)
15. Judgement in Case Of Balsamo v. San Marino 8 October 2019: The European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-196421%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-196421%22]}) (дата звернення 20.06.2021)
16. Постанова Верховного Суду від 21.08.2020 р. у справі № 904/2357/20. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/91092249?fbclid=IwAR0T9SrkiGZ7t3zrcINy2aWAltIn4nMsaIFaisF_lqdTKgHE7aqcA9f7gvo (дата звернення 21.06.2021)

References

1. Konvencija pro zakhyst prav ljudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 r., ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17.07.1997 r. # 475/97-VR. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 14.06.2021)
2. Cyvil'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004. # 1618-IV. (Redakcija stanom na 26.05.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 05.06.2021)
3. Ghusjev O.Ju. Ponjattja ta vydy elektronnykh dokaziv u cyvil'nomu procesi. Chasopys Nacional'nogho universytetu «Ostrozjka akademija» Serija «Pravo». 2016. #1 (13). URL:

- <https://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoyutp.pdf> (data zvernennja 05.06.2021)
4. Ilarion Tomarov. Standart dokazuvannja: vnutrishnje perekonannja chy balans viroghidnostej. Jurydychna Ghazeta online. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishneperekonannya-chi-balans-virogidnostey.html> (data zvernennja 06.06.2021)
 5. Kalamajko A.Ju. Elektronni zasoby dokazuvannja v cyviljnomu procesi. Pravova doktryna – osnova formuvannja pravovoji systemy derzhavy: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvjach.. 20-ricchju Nac. akad. prav. nauk Ukrainy; vidp. Za vyp.. O.V. Petryshyn. Kharkiv, 2013. 1032 s. S. 812-815.
 6. Lazjko O.M. Perspektyvy rozvytku elektronnykh (tekhnichnykh) zasobiv dokazuvannja v cyviljnomu procesi Ukrainy. Jevropejski perspektyvy. 2015. #1 S. 125-129.
 7. Luspenyk D. D. Dokazuvannja u cyviljnomu procesi: shho novogho u CPK ta chomu sud nadilenyj pravom vytrebuvannja dokaziv. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsivilnomu-protsezi-schonovogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuvannya-dokaziv> (data zvernennja 08.06.2021)
 8. Novikova N.A. Ponjattja ta oznaky svidka v cyviljnomu procesi. Pravo i suspiljstvo. 2016 #6. S. 41-48.
 9. Kurs cyviljnogho procesu: pidruchnyk / V.V. Komarov, V.A. Bighun, V.V. Barankova ta in. ; za red. V.V. Komarova. Xarkiv, 2011. 1352 s. S. 512-519.
 10. Cyviljne procesualjne pravo Ukrainy: pidruchnyk/ [S.S. Bychkova, I.A. Birjukov, V.I. Bobryk ta in.] za zagh. red. S.S. Bychkovoji. K., 2009. S. 234.
 11. Piljkov K. M. Standart dokazuvannja jak skladova zabezpechennja prava na spravedlyvyj sud. Jurligha. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analitycs/190632_standartdokazuvannya-

- yak-skladova-zabezpechennya-prava-na-spravedliviysud?fbclid=IwAR1hJYZ9CJpC4c8hbpVk8rihmfnuROjoXY2pIKcYA0beuvlkm9bc8kE7Eg83 (data zvernennja 13.06.2021)
12. Treushnykov M.K. Ghrazhdanskyj process: teoryja y praktyka. Moskva: Yzdateljskyj Dom «Ghorodec», 2008. 352 s. S. 103-108.
 13. Judgement in Case Of J.K. And Others v. Sweden 23 August 2016: The European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-165442%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-165442%22]}) (data zvernennja 19.06.2021)
 14. Rishennja u spravi «Bendersjkyj proty Ukrainy» 15 lystopada 2007 roku: Jevropejskyj sud z prav ljudyny. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-171889%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-171889%22]}) (data zvernennja 18.06.2021)
 15. Judgement in Case of Balsamo v. San Marino 8 October 2019: The European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-196421%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-196421%22]}) (data zvernennja 20.06.2021)
 16. Postanova Verkhovnogho Sudu vid 21.08.2020 r. u spravi # 904/2357/20. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/91092249?fbclid=IwAR0T9SrkgZ7t3zrcINy2aWAltIn4nMsaIFaisF_lqdTKghE7aqcA9f7gvo (data zvernennja 21.06.2021)